

UMETNOSTNOZGODOVINSKI INŠTITUT FRANCETA STELETA ZRC SAZU

AIHAS

ACTA HISTORIAE ARTIS SLOVENICA

23|1 • 2018

Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU

France Stele Institute of Art History ZRC SAZU

ACTA HISTORIAE ARTIS
SLOVENICA

23|1·2018

LJUBLJANA 2018

Acta historiae artis Slovenica, 23/1, 2018

Znanstvena revija za umetnostno zgodovino / Scholarly Journal for Art History

ISSN 1408-0419 (tiskana izdaja / print edition)

ISSN 2536-4200 (spletna izdaja / web edition)

Izdajatelj / Issued by

ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta/

ZRC SAZU, France Stele Institute of Art History

Založnik / Publisher

Založba ZRC

Urednica / Editor

Tina Košak

Uredniški odbor / Editorial board

Tina Košak, Ana Lavrič, Barbara Murovec, Mija Oter Gorenčič, Blaž Resman, Helena Seražin

Mednarodni svetovalni odbor / International advisory board

Günter Brucher (Salzburg), Iris Lauterbach (München), Hellmut Lorenz (Wien), Milan Pelc (Zagreb),

Paola Rossi (Venezia), Sergio Tavano (Gorizia-Trieste), Barbara Wisch (Cortland, USA)

Lektoriranje / Language editing

Tina Bratuša, Aleksandra Čehovin, Kirsten Hempkin, Amy Anne Kennedy, Blaž Resman, Anke Schlecht

Prevodi / Translations

Nicole Burgund, Tina Košak, Andreja Rakovec, Nika Vaupotič, Polona Vidmar

Oblikovna zasnova in prelom / Design and layout

Andrej Furlan

Naslov uredništva / Editorial office address

Acta historiae artis Slovenica

Novi trg 2, p. p. 306, SI -1001 Ljubljana, Slovenija

E-pošta / E-mail: ahas@zrc-sazu.si

Spletna stran / Web site: <http://uifs1.zrc-sazu.si>

Revija je indeksirana v / Journal is indexed in

Scopus, ERIH PLUS, EBSCO Publishing, IBZ, BHA

Letna naročnina / Annual subscription: 35 €

Posamezna enojna številka / Single issue: 25 €

Letna naročnina za študente in dijake: 25 €

Letna naročnina za tujino in ustanove / Annual Subscription outside Slovenia, institutions: 48 €

Naročila sprejema / For orders contact

Založba ZRC

Novi trg 2, p. p. 306, SI-1001, Slovenija

E-pošta / E-mail: zalozba@zrc-sazu.si

AHAS izhaja s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

AHAS is published with the support of the Slovenian Research Agency.

© 2018, ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Založba ZRC, Ljubljana

Tisk / Printed by Cicero d. o. o., Begunje

Naklada / Print run: 400

VSEBINA

CONTENTS

Milček Komelj	
<i>Ob 70-letnici Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta.</i>	
<i>Nagovor na slavnostni akademiji 14. decembra 2017 v Prešernovi dvorani SAZU</i>	7
<i>France Stele Institute of Art History's 70th Anniversary.</i>	
<i>The Opening Speech at the Celebration on 14 December 2017 at the Prešeren Hall SAZU</i>	14

DISSERTATIONES

Mija Oter Gorenčič	
<i>Pro remedio et pro salute animae nostrae. Memoria v srednjeveškem umetnostnem okrasju cisterce v Stični kot odsev tesne povezanosti s plemstvom</i>	25
<i>Pro remedio et pro salute animae nostrae. Memoria in Medieval Architectural Decoration of the Stična Cistercian Monastery as a Reflection of its Close Connection with the Nobility</i>	66
Janez Premk	
<i>Maribor Synagogue Reexamined</i>	69
<i>Mariborska sinagoga pod drobnogledom</i>	91
Friedrich Polleroß	
<i>Die Immaculata, Kaiser Leopold I., und ein römisches Thesenblatt der Laibacher Franziskaner</i>	93
<i>Brezmadežna, cesar Leopold I. in rimski tezni list ljubljanskih frančiškanov</i>	110
Barbara Murovec	
<i>Historizirana podoba naročnika. Attemsova družinska portreta iz brežiškega gradu in Rembov avtoportret</i>	113
<i>The Patron's Historized Image. Attems' Family Portraits and Remp's Self-Portrait in the Brežice (Rann) Castle</i>	130
Vesna Krmelj	
<i>France Stele v luči mladostne korespondence z Izidorjem Cankarjem</i>	133
<i>An Insight into France Stele through his Early Adulthood Correspondence with Izidor Cankar</i>	182

Tanja Zimmermann	
<i>Oto Bihalji-Merin and the Concept of the "Naïve" in the 1950s.</i>	
<i>Bridging Socialist Realism and Non-Figurative Art</i>	185
<i>Oto Bihalji-Merin in koncept »naivnih« v petdesetih letih 20. stoletja.</i>	
<i>Most med socialističnim realizmom in nefiguralno umetnostjo</i>	198

Jasmina Čubrilo	
<i>Yugoslav: Toponym or Ideology in Miodrag B. Protić's Art-Historical</i>	
<i>Systematization of 20th-Century Art</i>	199
<i>Jugoslovansko: toponim ali ideologija v umetnostnozgodovinski sistematizaciji</i>	
<i>umetnosti 20. stoletja v besedilih Miodraga B. Protića</i>	214

MISCELLANEA

Damjan Prelovšek	
<i>Plečnikov prizidek k bratovi hiši v Trnovem</i>	219
<i>Jože Plečnik's Extension of his Brother Andrej's House in Trnovo</i>	233

APPARATUS

<i>Izvečki in ključne besede / Abstracts and keywords</i>	237
<i>Sodelavci / Contributors</i>	243
<i>Viri ilustracij / Photographic credits</i>	245

Plečnikov prizidek k bratovi hiši v Trnovem

Damjan Prelovšek

Plečnikov v letih 1923 do 1924 postavljeni prizidek k bratovi hiši ob župnijskem vrtu za trnovsko cerkvijo je zanimiv iz več razlogov. Nenavadna oblika veliko pove o arhitektu in njegovih estetskih ter življenjskih nazorih, predstavlja pa tudi utopično željo treh bratov in sestre po skupnem domu, ki so ga izgubili že v zgodnji mladosti. Po tem, ko se je starejši Andrej (1866–1931) odločil za duhovniški poklic in zapustil rojstno hišo v ljubljanskem Gradišču, sta tudi mlajša Jože (1872–1957) in Janez (1875–1940) odšla iz Ljubljane. Prvi se je po končani obrtni šoli v Gradcu preselil na Dunaj, kjer se je po dvoletnem tovarniškem delu posvetil arhitekturi. Deset let je nato vztrajal v svobodnem poklicu, leta 1911 pa je odšel v Prago, kjer je naslednje desetletje učil na tamkajšnji umetnoobrotni šoli. Najmlajši Janez mu je sledil v habsburško prestolnico, kjer je po šestih letih končal medicino in pripravništvo ter je nato svojo poklicno pot začel v Černovcih v današnji Ukrajini. Zelo hitro pa se je od tam vrnil v rojstno Ljubljano in se zaposlil v deželni bolnišnici.¹ Poslej je živel na različnih naslovih. Marija Plečnik (1865–1929) se je mlada poročila z brivcem Dragotinom (Karlom) Matkovičem (1856–1928)² in se preselila v hišo Terezije Gaber na današnjem Ciril-Methodovem trgu 10 (nekdaj Pred škofijo 10), kjer je imel njen soprog v pritličju svoj lokal.³ Ker so vsi štirje že zgodaj izgubili starše, je hiša, v kateri je živela sestra, poslej postala novo družinsko shajališče, kamor so se bratje zatekali in si celili duševne rane po udarcih, s katerimi jim življenje ni prizanašalo. Zato je dolgo veljalo, da naj bi skupaj odkupili hišo in jo preuredili za svoje potrebe. Jože je že med študijsko potjo v Rimu narisal prve skice za njeno delno prezidavo.⁴ Z leti se je gospa Gaber starala in nazadnje zbolela, zato je postalo vedno bolj jasno, da je treba z nakupom pohiteti, če nočejo, da bo po njeni smrti sestra z družino pristala na cesti.

Po temperamentu so si bili vsi štirje med seboj zelo različni. Andrej je bil duhovnik izredno strogih moralnih načel, ki jih je hote ali nehote vsiljeval tudi drugim in zavoljo tega ni bil posebno priljubljen. Po prvih službah v Kočevju, Podbrezjah na Gorenjskem, Trnovem in pri sv. Petru v Ljubljani⁵ se je bolj ali manj iz bojazni, da bi ga poslali v kako odročno hribovsko župnijo, posvetil katehetskemu poklicu. Leta 1904 je nastopil državno službo na idrijski realki. Naselil se je v pol ure hoda oddaljeni hiralnici na Marofu, ki so jo vodile usmiljenke reda sv. Vincencija Pavelskega. Tu je imel

¹ Ivan PINTAR, Plečnik Janez, *Slovenski biografski leksikon*, 2/7 (ur. France Kidrič, Franc Ksaver Lukman), Ljubljana 1949, str. 372; Muzej in galerije mesta Ljubljane (MGML), Plečnikova zbirka, Janezova pisma Jožetu na Dunaj.

² Karel Matkovič (Matković) je bil po rodu Hrvat in nikoli ni dobro obvladal slovenščine.

³ France STELE, *Arh. Jože Plečnik v Italiji 1898–99*, Ljubljana 1967, str. 267–269 (Spomini in srečanja, 3).

⁴ STELE 1967 (op. 3), str. 267–269. Leta 1903 je arhitekt predlagal, da bi vsi trije bratje hišo tudi kupili; gl. Marjan MUŠIČ, *Jože Plečnik*, Ljubljana 1980, str. 91.

⁵ Gl. Ivan VRHOVNIK, *Trnovska župnija v Ljubljani*, Ljubljana 1933, str. 398.

sti.⁶ Ker je bil po sestrinem prepričanju dokaj skop, si je prihranil nekaj denarja, s katerim je kupil dva izjemno kakovostna Jožetova keliha in dve leti pozneje še hišo v Trnovem. Po nekaj letih si je srčno zaželel vrnitve v Ljubljano, a s svojimi prošnjami za premestitev ni uspel. Njegova pisma bratu Jožetu iz tega časa so polna žalosti, pomilovanja samega sebe, tarnanja nad lastno usodo in kljub relativni mladosti govora o bližajoči se smrti. Zelo hitro se je sprl tudi z mlajšim Janezom, ki se je uprl njegovi vsiljivi vzgoji. Ves čas Janezovega dunajskega šolanja je namreč zanj skrbel Andrej s svojo skromno katehetsko plačo,⁷ zaradi česar si je tudi pozneje lastil pravico vtikanja v njegovo zasebno življenje.

Janez je bil na Dunaju vnet član študentskega katoliškega društva Danica in pristaš krščansko-socialnega gibanja. V krogu akademske kongregacije je spoznal tudi svojo poznejšo ženo Hildo (Hildegardo, roj. 1875). Zakon je kmalu razpadel, ker se ta ni hotela živeti v ljubljansko okolje in je ves čas igrala veliko damo ter se ni brigala za dom.⁸ Po številnih mučnih scenah, v katerih ni manjkalo niti fizičnega obračunavanja s strani žene, tudi Janez ni bil več nekdanji vesel mladenič, poln življenjskega optimizma. K temu je gotovo prispeval tudi poklic prosekatorja, ki ga je dnevno opozarjal na bedno minljivost človeškega bivanja. Svoj negativni odnos do življenja je pogosto stresal nad sestro, h kateri je po odhodu žene hodil obedovat, in včasih celo nad njene otroke. Andrej v svojih pismih Jožetu omenja bratovo čezmerno seganje po pijači. Za Andreja in njegov poklic Janez skoraj vse do njegove smrti ni več našel prijazne besede. Drugače se je vedel do Ljubljani odmaknjene Jožeta, s katerim je skupaj prebil študijska leta na Dunaju. Cenil je njegovo nadarjenost in pridnost ter se iskreno veselil priznanj, ki jih je bil ta pozneje deležen.⁹

Še bolj žalostna je bila sestrina usoda, kajti njen mož se je med prvo svetovno vojno vdal pijači in v pijanosti ogrožal njo in otroke. Marija Plečnik je morala za njim plačevati dolgove. Ko ni več zmogla prenašati njegovega nasilnega vedenja, ga je z Janezovo pomočjo spravila v umobolnico na Studencu, kjer je sedem let pozneje umrl. Bolelo jo je, da je bil zaradi propadlega očeta najbolj prizadet zlasti njen najmlajši sin Karel (Dragec, 1900–1971), kar se je pokazalo v njegovih slabših šolskih uspehih, zaradi česar je večkrat grozilo, da bo moral ponavljati razred. Bolje sta neprimer- no očetovo vedenje prenašali njegovi starejši sestri Maca (Marija, 1895–1993) in Jela (1897–1977), ki sta postali učiteljici in se osamosvojili. Mlajša Jela se je kmalu za vedno odselila v Maribor. Po stricu Jožetu je Karel podedoval tudi precej čuta za umetnost in je rad risal ter modeliral v glini. Jože ga je pri tem spodbujal in Karlu postal življenjski vodnik ter drugi oče. V zadnjem letu vojne je Karel dosegel z zakonom določeno zrelost in bi moral na fronto. Stric Janez ga je na naboru rešil tega bremena, vseeno pa se Karel dolgo ni znal prav odločiti o svoji prihodnosti. Nihal je med umetnostjo in duhovniškim poklicem. Študij umetnosti bi pomenil odhod na Dunaj, kjer bi se bil v hudih vojnih časih težko prebijal skozi življenje in si je zato raje izbral varnejši duhovniški poklic.¹⁰

⁶ MGML, Plečnikova zbirka, nedatirana pisma Andreja Plečnika bratu Jožetu iz Idrije.

⁷ Jože je bil oproščen plačevanja šolnine, preživel pa se je s stipendijama Kranjskega deželnega odbora in Kotnikove ustanove, medtem ko je bil Janez navezan na Andrejevo pomoč.

⁸ MGML, Plečnikova zbirka, pismo Marije Matkovič Jožetu Plečniku, 6. 12. 1909. Janezov zakon je razpadel konec leta 1908, ko se je Hilda vrnila na Dunaj, čeprav ni bil nikoli formalno razvezan. Ko je ostal sam, se je začasno preselil k sestri in leto pozneje celo nameraval kupiti hišo, v kateri je živel. Glej MGML, Plečnikova zbirka, osnutek kupoprodajne pogodbe med Terezijo Gaber, roj. Raich in Janezom Plečnikom, 1909.

⁹ MGML, Plečnikova zbirka, pisma Janeza Plečnika bratu Jožetu v Prago.

¹⁰ MGML, Plečnikova zbirka, pismo Karla Matkoviča Jožetu Plečniku v Prago, 2. 6. 1918.

Ko je konec leta 1913 Ministrstvo za uk in bogočastje na ljubljanski realki ustanovilo še drugo mesto veroučitelja,¹¹ se je Andrej lahko vrnil domov. Idrijski dekan Mihael Arko, ki mu Andrejeva odmaknjenost na Marofu ni bila pogodu,¹² se je prav gotovo oddahnil, še bolj pa dijaki, ki naj bi proti svojemu nepriljubljenemu profesorju sestavili celo peticijo. V svoji janzenistični gorečnosti je Andrej nasprotoval marsikateri njihovi aktivnosti. Tako se je pritoževal na deželni šolski svet, da dijaški plesi trajajo predolgo v noč.¹³ S podobnimi pritožbami je nadaljeval tudi v Ljubljani, ko je od škofijskega ordinariata terjal prepoved Linhartove igre *Matiček se ženi*, češ da moralno ni primerna za odraščajočo mladino.¹⁴ Sredi novembra 1920 je disciplinska komisija na realki proti njemu sprožila postopek in ga obtožila, da umirajočemu dijaku Francu Škodlarju ni hotel podeliti poslednjega maziljenja. Da bi pokazal prezir do duhovščine, se je ta namreč med poukom ustrelil v nogo.¹⁵ Komisija je Andreja osvobodila te obtožbe, nikakor pa mu ni oprostila, da je v težkih povojnih časih od dijakov sprejel tudi nekaj živil. Še pred koncem semestra so ga suspendirali, kar je Andreja močno prizadelo. Na škofijski ordinariat je naslovil več obupanih pisem, v katerih je navajal, kako so mu uničili eksistenco.¹⁶ Sam pri sebi je za svojo nesrečo krivil škofa Jegliča, ki naj bi ga sovražil, čeprav to iz škofovega dnevnika ni razvidno.¹⁷ Vsekakor je imel Andrej slabo mnenje o večini ljubljanskih duhovnikov. Očitani prekršek ni bil tako velik, da bi terjal drakonsko kazen, vendar je šlo pri tem najverjetneje za način, kako med dijaki nepriljubljenega profesorja odstraniti iz šole. Brez dohodkov Andrej ni mogel ostati v Ljubljani, kjer so mu zavrnilo vse prošnje za kako službo,¹⁸ in se je zato za nekaj let odpravil poučevat verouk na gimnazijo v Kočevje, kjer je kot kaplan začel svojo poklicno pot.¹⁹

V teh razmerah je Jože predstavljal svetlo podobo odrešenika med sprtima bratoma in ubogo, od dela izmučeno sestro. Domov se je vračal med šolskimi počitnicami, občasno pa tudi za veliko noč in božič. Z Andrejem sta hodila po Sloveniji in skupaj obiskala nekaj sosednje Italije. Radi so ga imeli tudi sestrični otroci. Vsa pisma sorodstva iz tistega časa, naslovljena na Dunaj in pozneje v Prago, se začenjajo ali končujejo s prošnjo, da naj jih spet čim prej obiše.²⁰

Ko se je tako v letu začetka prve svetovne vojne Andrej vrnil iz Idrije v Ljubljano in si poiskal začasno bivališče v Kopališki ulici 10 na Koleziji, je spet postalo aktualno vprašanje nakupa hiše na današnjem Ciril-Methodovem trgu. Hiša Terezije Gaber, v kateri je Jože že pred tem izvedel nekaj manjših popravil, bi bila potrebna temeljite obnove in adaptacije za skupno bivanje, imela pa je

¹¹ Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), Katehetski pouk 1913–1921, spisi V, fasc. 77, Dopis c. k. Deželnega šolskega sveta za Kranjsko, 22. 12. 1913.

¹² NŠAL, Katehetski pouk 1913–1921, spisi V, fasc. 77, pismo dekana Mihaela Arka knezoškofijskemu ordinariatu, 25. 9. 1914.

¹³ NŠAL, Katehetski pouk 1912, spisi V, fasc. 76, pismo Andreja Plečnika, 16. 2. 1912. V pismu prosi tudi, naj mu omogočijo dodatno uro verouka.

¹⁴ Gl. NŠAL, Katehetski pouk 1913–1921, spisi V, fasc. 77, pisma Andreja Plečnika iz leta 1919.

¹⁵ Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), LJU 185, Realna gimnazija v Ljubljani, 40, personalije, veroučitelj prof. A. Plečnik, VIII. č razred, Zapisnik seje disciplinske komisije, 18. 11. 1920. Pozneje je Škodlar v duhu jugoslovanstva začel uporabljati ime Čoro, kar naj bi mu po pripovedovanju arhitekta Edvarda Ravnikarja olajšalo zaposlitev pri liberalnem časopisu *Jutro*.

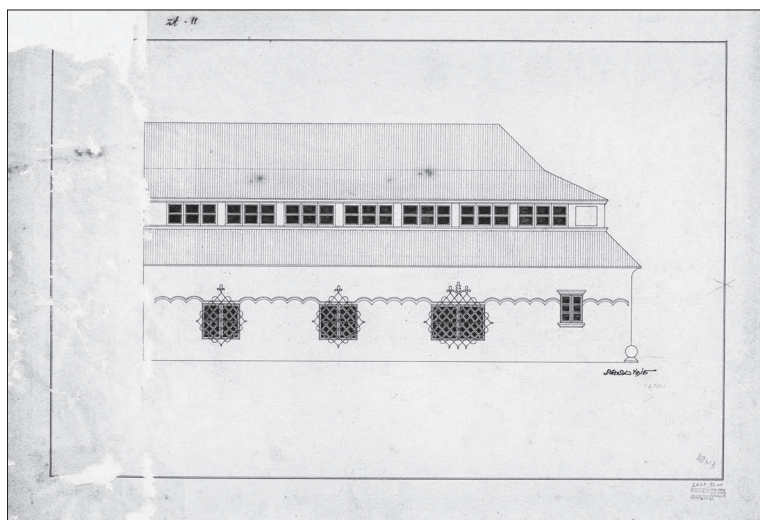
¹⁶ Gl. NŠAL, Katehetski pouk 1913–1921, spisi V, fasc. 77, pisma Andreja Plečnika iz leta 1920.

¹⁷ Gl. *Jegličev dnevnik. Znanstvenokritična izdaja* (ur. Blaž Otrin in Marija Čipič Rehar), Celje 2015.

¹⁸ Andrej si je prizadeval za mesto spirituala pri ljubljanskih uršulinkah ali pa za pisarniško delo na ordinariatu.

¹⁹ Gl. Ivan VRHOVNIK, *Trnovska župnija v Ljubljani*, Ljubljana 1933, str. 398.

²⁰ MGML, Plečnikova zbirka, pisma obeh bratov, sestre in njenih otrok Jožetu Plečniku.

*1. Jože Plečnik:
predlog nove fasade hiše
Andreja Plečnika na Karunovi
ulici 4 v Trnovem, 1913,
Muzej in galerije mesta
Ljubljane, Ljubljana*

sicer prijazen sončen vrt pod grajskim hribom. K vsemu je bila močno zadolžena, ker lastnica, s katero so Matkovičevi živeli v prijateljski slogi,²¹ ni znala ravnati z denarjem. Prav tako se ni strinjala z Andrejevo ponudbo nakupa v obliki obročnega odplačevanja.²² Ker pa bi bilo popravilo hiše zelo drago in se Andreju ni posrečilo pregovoriti niti Janeza za skupno investicijo, je začel razmišljati o nakupu ali novogradnji kje na mestnem obrobju. Najprimernejše so se mu zdele Glince blizu nove cerkve sv. Antona Padovanskega na Viču,²³ kjer bi lahko deloval kot duhovnik. Iz istega vzroka je prvega marca 1915 od Katarine Jakopič kupil pritlično hišo na Karunovi ulici 4 v Trnovem, ker je upal, da bo lahko na starost pomagal pri bogoslužju v bližnji župnijski cerkvi. Z njo se je pogodil za delno obročno odplačevanje kupnine v višini 10.000 kron,²⁴ ki je znašala približno deset njegovih mesečnih plač. Terezija Gaber je hotela za svojo hišo 4.000 kron več.²⁵

Jože se je takoj lotil načrtov za prezidavo hiše. Proti Karunovi ulici si je po vsej dolžini stavbe zamislil preureditev podstrešja v bivalne prostore in novo fasado z dekorativnimi okenskimi mrežami iz kovanega železa (sl. 1).²⁶ Tega mu magistrat gotovo ne bi dovolil, ker so mestni očetje nameravali razširiti ulico, ta del hiše pa je bil temu napoti. Veliko bolj realističen je bil predlog novega dostopa v hišo z vrtne strani, ki pa tudi ni bil izveden.²⁷ Vhodno vežo s Karunove ulice je nameraval podaljšati v zidan hodnik ob južnem delu stavbe in od tod speljati stopnice v prihodnje mansardne sobe. S tem posegom bi bili prostori v pritličju dostopni tudi z druge strani, s čimer bi celota pridobila uporabnost. Sledile so manjše adaptacije, ki so zadevale bolj ali manj kanalizacijo ali novo stranišče. Dve sobi na podstrešju je Andreju uredil stavbenik Andrej Černe iz Ljubljane

²¹ MGML, Plečnikova zbirka, nedatirana pisma obeh bratov, sestre in njenih otrok Jožetu Plečniku. V pismih jo poimenujejo tudi »botrca«.

²² MGML, Plečnikova zbirka, pismo Andreja Plečnika bratu Jožetu, Idrija, 6. 10. 1909.

²³ MGML, Plečnikova zbirka, pismo Andreja Plečnika bratu Jožetu, Idrija, 2. 12. 1913.

²⁴ Zemljiška knjiga katastrskega okraja (KO) Trnovsko predmestje, vložek 56, zbirka listin.

²⁵ MGML, Plečnikova zbirka, pismo Andreja Plečnika bratu Jožetu, 6. 10. 1909. Jože je po temeljitem pregledu hiše dejal, da hiša Terezije Gaber ni vredna več kot 12.000 kron; prim. MGML, Plečnikova zbirka, nedatirano pismo Jožeta Plečnika bratu Andreju.

²⁶ *J. Plečnik práce z let 1901–1922*, Praha 1922 (Knihovna Styly, 4), str. 57.

²⁷ MGML, Plečnikova zbirka, načrt inv. št. 1125.

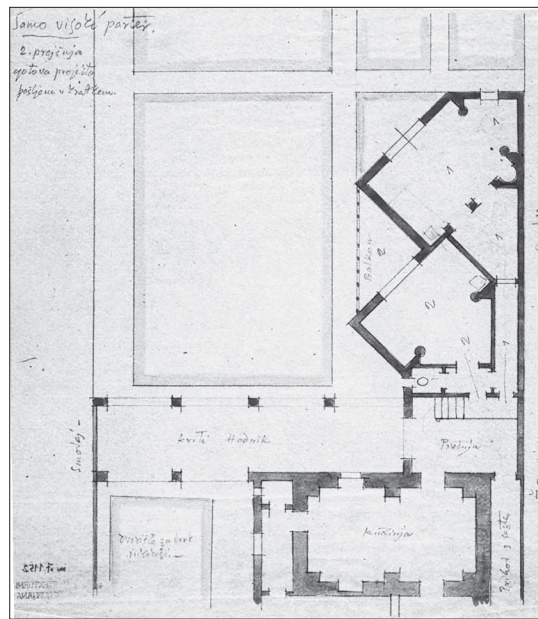
po 6. februarja 1917 odobrenem načrtu. Brata Jožeta je prosil samo za nasvet, kako bi bilo mogoče oba prostora obiti z lesom, da bi bila pozimi toplejša.

Jože je po vrnitvi iz Prage krajši čas živel pri sestri,²⁸ nato pa se je 9. oktobra 1921,²⁹ ko Andreja že ni bilo več v Ljubljani, dokončno preselil v Trnovo. Ker je bila hiša po Janezovem in Andrejevem odhodu nekaj časa neobljudena, sestra pa je s preselitvijo oklevala, se je bal, da mu bodo vanjo naselili koga drugega, saj je po prvi svetovni vojni primanjkovalo stanovanj in bi se lahko zgodilo tudi to.

Kot sledi iz Andrejevih pisem, sta z Jožetom že na začetku ugotavljala, da je hiša za vse tri in sestrično družino premajhna in bo zato treba poleg nje postaviti še novo stavbo ali povečati staro.³⁰ Ena zgodnejših Jožetovih variant kaže dolg hodnik ob župnijskem vrtu, ki bi obstoječo hišo povezal s prizidkom v obliki dveh večjih proti jugozahodu obrnjenih sob s

skupnim straniščem (sl. 2). Na načrtu je s svinčnikom označil, da sta prostora namenjena njegovima bratoma. Del njunega stanovanja bi bila tudi vsem stanovalcem skupna kuhinja v starem delu hiše.

Andrej vsekakor ni dolgo užival prednosti svojega trnovskega domovanja. Leta 1921 je po omejnjeni disciplinski razsodbi odšel v pregnanstvo v Kočevje in pozneje v Repnjo pri Vodichah, od koder se ni nikoli več za stalno vrnil v Ljubljano. Stavbo je prepustil bratu Jožetu, ki je prizidek k stari hiši v celoti plačal iz svojih prihrankov v upanju, da bo v Trnovo privabil vsaj sestro in mlajšega brata. Ta je v stari hiši bival skupaj z Andrejem le nekaj mesecev. Njegova je bila velika proti cesti obrnjena soba, ki jo je Jože pred tem temeljito obnovil in jo pozneje hotel spremeniti v svojo risalnico. Iz hiše je Janez skoraj dobesedno pobegnil, ker mu je mularija večkrat ponoči razbijala okenske šipe, katerih črepinje so padale na njegov klavir, kamni pa leteli po spalnici.³¹ Po Andrejevem odhodu v Kočevje je bil tudi Jože deležen podobnega neljubega sprejema v Trnovem, ko so mu s konjskimi ali kravjimi iztrebki pomazali kljuko železnih vrtnih vrat.³² Ni čisto jasno, kaj je bil pravi vzrok temu divjaštvu. Najverjetnejše je šlo za nasprotovanje Andreju s strani njegovih dijakov, morda celo koga drugega, saj si z vedenjem tudi med profesorskim zborom ni ustvaril prijateljev.³³ Policija ni krivcev nikoli izsledila.

2. Jože Plečnik: varianta prizidka, 1923, Muzej in galerije mesta Ljubljane, Ljubljana

²⁸ Janko OMAHEN, *Izpoved*, Ljubljana 1976, str. 24–27. Omahen opisuje prvi obisk prihodnjih Plečnikovih študentov kmalu po veliki noči 1921 v domu arhitektove sestre Marije.

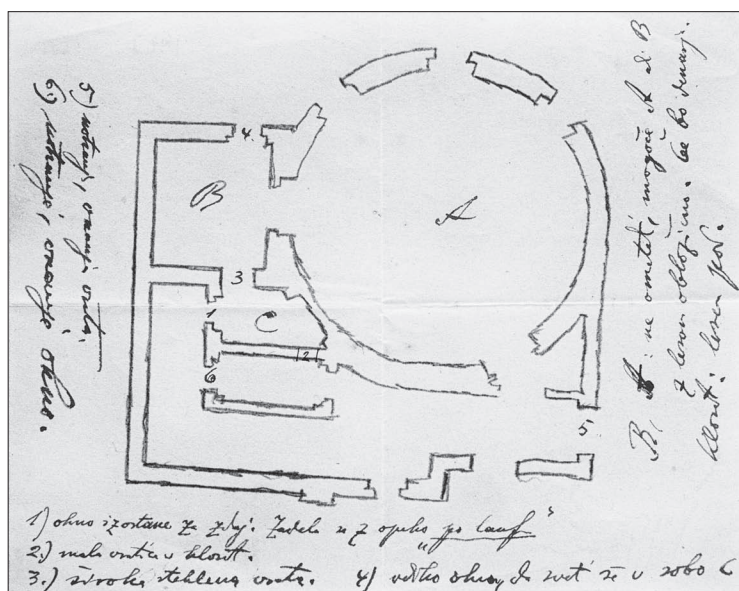
²⁹ Ana POROK, »Arhitektura se pričinja in konča s kamnom«, *Hiša Plečnik house. Ob 100-letnici nakupa hiše na Karunovi 4 in v letu celovite prenove Plečnikove hiše (1915–2015)* (ur. Mojca Ferle), Ljubljana 2015, str. 21.

³⁰ MGML, Plečnikova zbirka, nedatirano pismo Jožeta Plečnika bratu Andreju.

³¹ MGML, Plečnikova zbirka, pismo Marije Matkovič bratu Jožetu, 13. 1. 1918.

³² MGML, Plečnikova zbirka, pismo Jožeta Plečnika bratu Andreju, 13. 10. 1921.

³³ NŠAL, Katehetski pouk 1913–1921, spisi V, fasc. 77, pismo Andreja Plečnika škofijskemu ordinariatu; v njem je zavračal vse očitke.

3. Skica prizidka z Andrejevimi pripombami, 1923, Muzej in galerije mesta Ljubljane, Ljubljana

Tudi sestra se je sprva navduševala nad selitvijo v Trnovo, a je po tem, ko je hišo na Ciril-Methodovem trgu junija 1918 pridobila soseda in upnica Josefina Jančar³⁴ ter ji omogočila nadaljnje bivanje v njej, to misel spet opustila, ker se ni hotela ločiti od brivnice, ki jo je vodila skupaj s pomočnikom in ji je za preživetje zagotavljala vsaj majhne stalne prihodke.³⁵

Andrej je še vedno upal, da se bo nekoč lahko vrnil v Trnovo in je zato iz Kočevja Jožetu sporočal svoje želje glede ureditve in prizidka k hiši (sl. 3).³⁶ Ker je v obcestnem delu hiše, kjer je nekdanj stanovan Janez, bivala družina vrtnarja Komana, ki v nasprotju s prvotnim dogovorom Jožetu ni bila voljna odstopiti omenjene večje sobe za risalnico,³⁷ ga je to dodatno spodbudilo k povečanju stavbe. Nekaj izkušenj je že imel z Dunaja, ko je dobrih deset let prej reševal podoben problem prizidka k Zacherlovi vili v dunajskem predmestju Döbling.³⁸ Tudi sicer sta si bila tlorisa obeh stavb nekoliko podobna, čeprav po velikosti različna. Sprva je za dunajsko vilo načrtoval večji prizidek, ki mu je z mogočnim portalom skušal vliti nekaj italijanske renesančne monumentalnosti.³⁹ Narisal je še več drugih variant, ker pa se je zidava zavlekla v vojna leta 1914 in 1915, je bil rezultat nekoliko skromnejši.

Plečnik je kmalu opustil zamisel, da bi k stari hiši prizidal le funkcionalno nujno stopnišče z dvema sobama v pritličju in nadstropju. Čeprav so bile razmere v gradbeništvu takoj po prvi svetovni

³⁴ Hiša na Ciril-Methodovem trgu je bila zadolžena pri Mestni hranilnici v znesku 2000 kron, upniki pa so bili še Jože Plečnik v višini 6700 kron, Josefina Jančar 5000 kron in kuharica pri pokojnem dekanu Mihaelu Trčku tudi 5000 kron. Terezija Gaber je hišo v oporoki zapustila Jožetu Plečniku in Josefini Jančar. Ker bratje in sestra po nakupu hiše v Trnovem zanj niso imeli več interesa, je stavbo prevzela gospodična Jančar in po vsej verjetnosti izplačala upnike. Gl. Zemljiška knjiga KO Ljubljana-mesto, vložek 79; MGML, Plečnikova zbirka, nedatirano pismo Marije Matkovič Jožetu Plečniku v Prago.

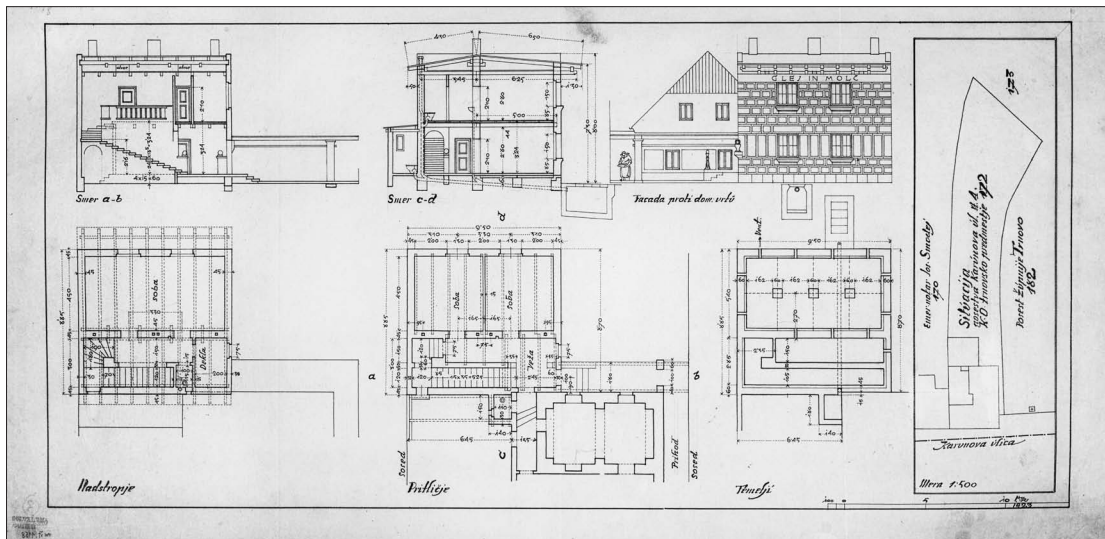
³⁵ MGML, Plečnikova zbirka, pismo Andreja Plečnika bratu Jožetu, marec 1928. Andrej je hotel, da bi sestra brivnico opustila, saj bi brez nje lahko mirneje živela.

³⁶ MGML, Plečnikova zbirka, nedatirano pismo Andreja Plečnika iz Kočevja bratu Jožetu s skico prizidka.

³⁷ Gl. MGLM, Plečnikova zbirka, pismo Jožeta Plečnika bratu Andreju v Kočevje, 27. 8. 1922.

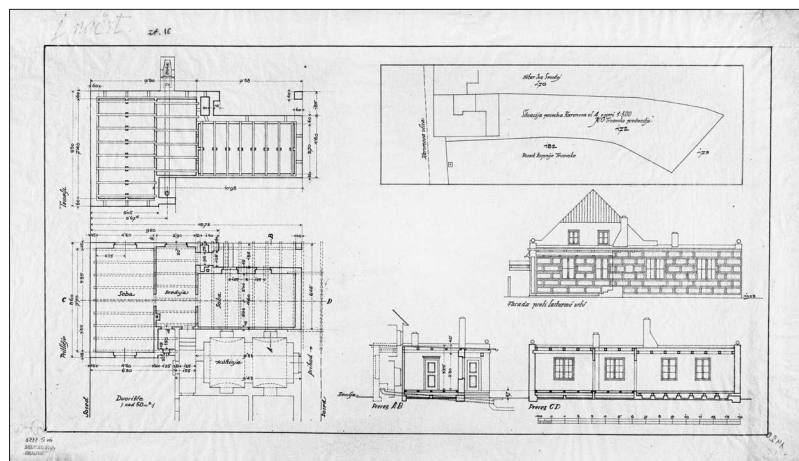
³⁸ Damjan PRELOVŠEK, *Josef Plečnik. Wiener Arbeiten von 1896 bis 1914*, Wien 1979, str. 108–111.

³⁹ *J. Plečnik 1922* (op. 26), str. 56.

4. Jože Plečnik: *varianta visokoprtiličnega prizidka, 1923, Muzej in galerije mesta Ljubljane, Ljubljana*

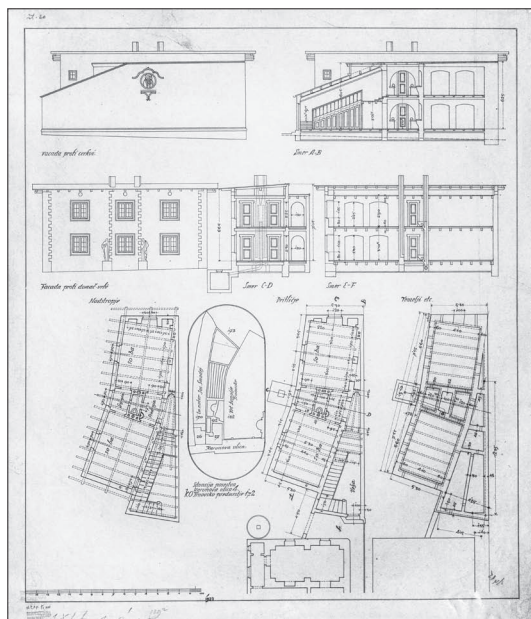
5. Jože Plečnik:
*varianta podolgovatega
prtiličnega prizidka, 1923,
Muzej in galerije
mesta Ljubljane, Ljubljana*

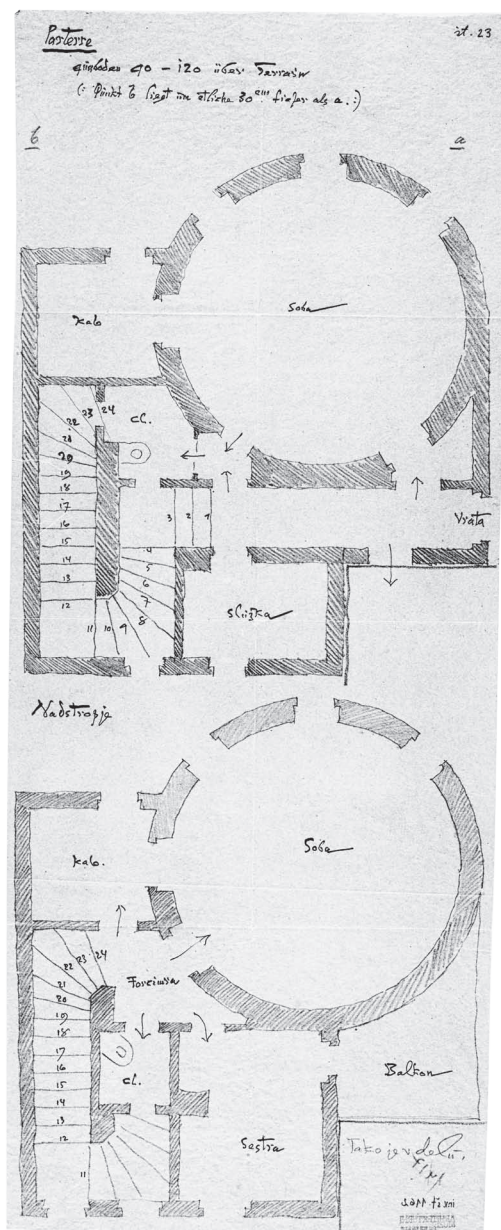
vojni zelo neprimerne in bi prizidek čez nekaj let lahko postavil precej ceneje, si je vseeno želel nekoliko bolj poduhovljeno rešitev, ki bi odražala tudi spomin na srečen čas, ki ga je s študenti preživel v Pragi. Zato je obe varianti kvadratnega (sl. 4) in podolgovatega prtiličnega prizidka (sl. 5) nameraval navzven opremiti z naslikano rustiko, značilno za renesančne palače in gradove na Češkem. Načrta se razlikujeta po tem, da bi bila stavba kvadratnega tlorisa nadstropna in bi stala pomaknjena ob stavbno črto sosedu, druga pa prtilična in zato daljša ter bi zapirala ves prostor med sosedom in župnijskim vrtom. Preden je prišel do končne rešitve, je poskusil še bogatejšo in dražjo možnost nekoliko zalomljenega stavbnega tlorisa ob župnijskem vrtu, s klinasto vrinjeno vežo s stopniščem (sl. 6). Proti cerkvi bi stavba imela slepo fasado z Marijinim reliefom, medtem ko bi se na vrtno stran odpirala z okni. Njen srednji del bi bil namenjen predsobam in sanitarijam.⁴⁰

⁴⁰ MGML, Plečnikova zbirka, načrt inv. št. 1154.

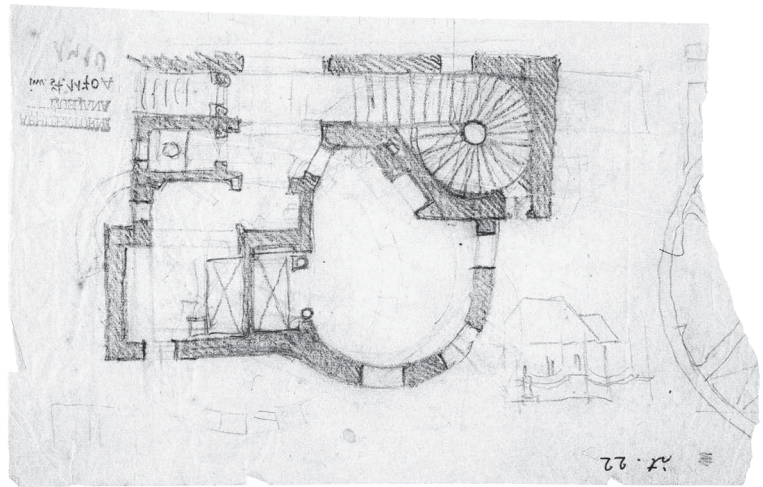
6. Jože Plečnik: varianta prizidka, 1923, Muzej in galerije mesta Ljubljane, Ljubljana

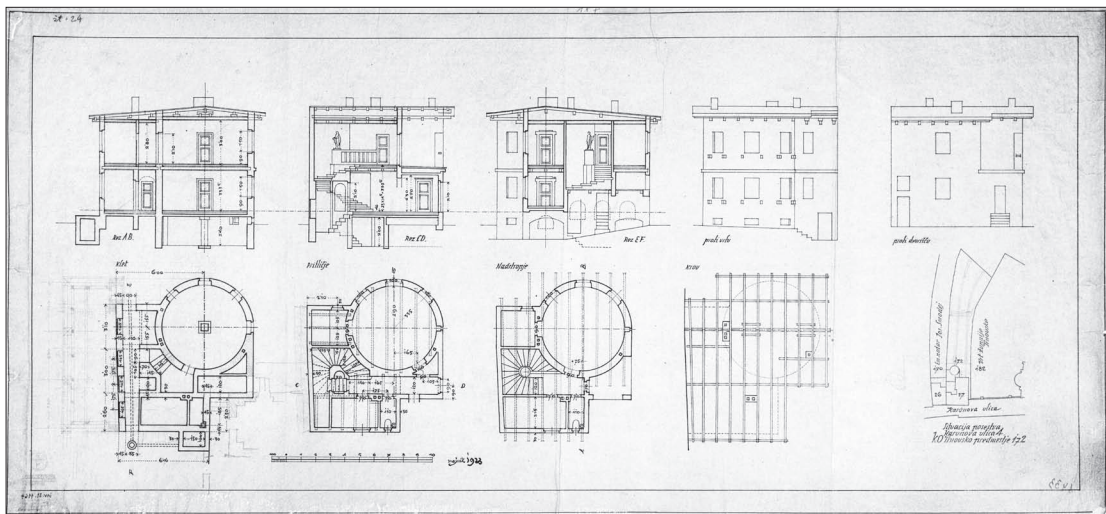
7. Jože Plečnik: varianta tlorisa prizidka, 1923, Muzej in galerije mesta Ljubljane, Ljubljana

Nazadnje se je odločil za valjast prizidek s kabinetoma v vsaki etaži. Zavzeto se je pečal zlasti s stopniščem in mu poskusil dati podolžno ali vretenasto obliko (sl. 7, 8). Končna zamisel je nekakšen kompromis med obojim. Hodniku je med starim in novim delom na vzhodu priključil še sanitarije in manjšo sprejemnico (sl. 9). Vse skupaj je prekril z enotno položno dvokapnico in ne s stožčasto streho, kakršna bi sodila na okrogli prizidek. Arhitekt Omahen piše, da naj bi za svet vprašal svojega asistenta Franceta Tomažiča.⁴¹ Ta mu je pokazal knjigo o stari španski arhitekturi, v kateri je bila ilustracija podobne rešitve, kar naj bi Plečnika prepričalo, da je ravnal prav (sl. 10). Zamisel valjastega stavbnega telesa je imela pri Plečniku daljšo predzgodovino in jo najdemo tudi v

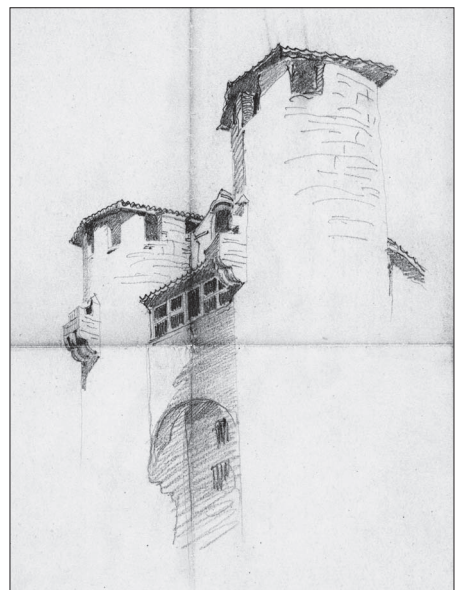
⁴¹ OMAHEN 1976 (op. 28), str. 101–102.

8. Jože Plečnik: skica tlorisa z vretenastim stopniščem, 1923, Muzej in galerije mesta Ljubljane, Ljubljana

9. Jože Plečnik: končni načrt prizidka, maj 1923, Muzej in galerije mesta Ljubljane, Ljubljana

10. Plečnikova skica ilustracije v knjigi o stari španski arhitekturi, zasebna zbirka

izjavi prijatelju Janu Kotěri, v kateri pravi, da si že dolgo želi sezidati stolp, v katerem bi rad živel.⁴² S tem je verjetno mislil na zaključek vogalnega dela Zacherlove hiše, kjer se je zapleteno vprašanje rešilo tako rekoč samo od sebe, ko je arhitekt v zadregi postavil škatlico zobnega praška na model in s tem nakazal v stavbno telo vstavljeni valj.⁴³ Z okroglo cerkvijo je pozneje reševal tudi samostanski kompleks na Trsatu⁴⁴ in še veliko drugih nalog, ne nazadnje tudi zvonika cerkve v Šiški in Bogojini priča o Plečnikovi ljubezni do okroglih tlorisov. Ker naj bi trnovski prizidek hkrati predstavljal nekakšno antologijo lastnih arhitekturnih dosežkov, je dokaj verjetno, da je v njem mogoče zaslediti tudi nekaj Zacherlove hiše, še zlasti ker si je pod strešni napušč vzdal pomanjšano varianto Metznerjevega atlanta. Na svoje dunajsko delo, ki je pomenilo odmik od Wagnerja in je predstavljalo eno najbolj inventivnih modernih arhitektur svojega časa, je bil Plečnik vedno ponosen.⁴⁵ Fotografijo hiše je obesil tudi v spodnji prostor prizidka. Zacherlova hiša vsebuje vrsto arhitekturnih tem, ki so mu bile izhodišče pri poznejšem ustvarjanju. K njej se je dejansko vračal vse življenje, ko je iskal navdih za nove rešitve. Leta 1923 je predstavljala tudi edino dotlej uresničeno monumentalno profano Plečnikovo delo. V trnovskem prizidku je morda tudi kak spomin na Češko ali na praški grad z njegovimi stolpi. Nesporno v to smer kažejo tudi breze in topoli na vrtu, katerih sadike so bile iz Bele gore v Pragi,⁴⁶ ali rastlinje na skalnjaku ob hiši, ki mu ga je s praškega gradu prinašal ali pošiljal Otto Rothmayer.

Ko je bila hiša že pod streho je arhitekt pisal bratu:

Veš sam ljubi Andrej, da sem se trudil izmisliti dober projekt. Veš sam koliko načrtov sem naredil. Prepustili ste vse meni – in tako je prišlo da nisem najboljši načrt pustil izvršiti. Odpusti mi, prosim – Spoznali boste v hiši mnogotere hibe – odpustite mi – Več kot drugi ljudje imam jaz slabosti. Vendar boš videl: v hiši je pa tudi nekaj srca in ljubeznivosti – vsaj surovosti nikjer!!⁴⁷

Na stopnišču je Plečnik obesil Alinarijeve fotografije italijanske arhitekture, ki jih je kupoval na študijski poti po diplomu. Vodnjak Karla Boromejskega je v kleti zastopan z mavčno glavo kozoroga, ki jo je leta 1908 sam modeliral, in zavesami iz batika v pritlični sobi. Te mu je podaril direktor naravoslovnega muzeja na Dunaju, ko sta z Josefom Engelhartom iskala eksotične živali za okras vodnjaka. Bronasti križ z napisom *Spoznal sem moč sv. Križa* je nastal že v Pragi v spomin na zgodaj umrlega Zacherlovega sina Ulricha. Delo na praškem gradu je v notranjosti zastopano z več objekti kot na primer na stopnišču s Štiplovim kipcem leva na kovinski palici, namenjenim zaključku obeliska padlim češkim legionarjem. Skratka, tudi vhodna veža je polna raznih kamnov, keramike in kipcev, ki so arhitektu obujali spomine na posamezne postaje njegovega življenja. Le

⁴² Damjan PRELOVŠEK, *Jože Plečnik – Jan Kotěra. Dopisovanje 1897–1921*, Ljubljana 2004, str. 103.

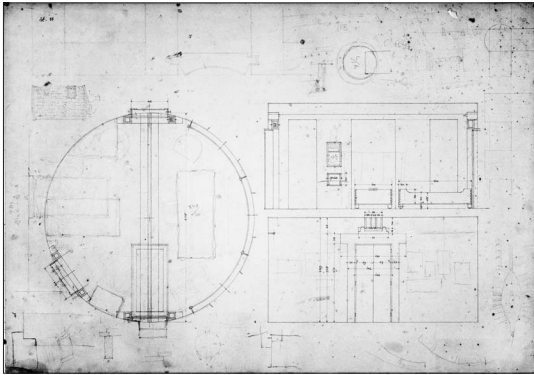
⁴³ OMAHEN 1976 (op. 28), str. 103.

⁴⁴ PRELOVŠEK 1979 (op. 38), str. 140–142, 188; Tomáš VALENA, *O Plečniku. Prispevki k preučevanju, interpretaciji in popularizaciji njegovega dela*, Celje 2013, str. 232–240.

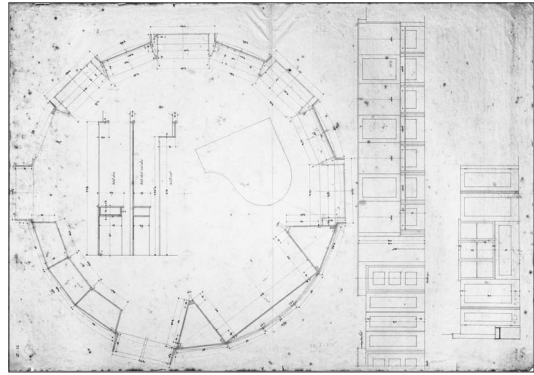
⁴⁵ O Zacherlovi hiši gl. *Josef Plečnik Zacherlhaus. Geschichte und Architektur eines Wiener Stadthauses/The Zacherl House by Jože Plečnik. The History and Architecture of a Viennese Townhouse* (ur. Nikolaus, Peter in Ulrich Zacherl), Basel 2016; gl. tudi PRELOVŠEK 1979 (op. 38), str. 81–106; Damjan PRELOVŠEK, Natečaj za Zacherlovo hišo na Dunaju, *Acta historiae artis Slovenica*, 9, 2004, str. 137–169; Damjan PRELOVŠEK, *Jože Plečnik. Arhitektura večnosti. Teme, metamorfoze, ideje*, Ljubljana 2017, str. 72–85.

⁴⁶ Alois METELÁK, O vlastenectví, velkých lidech a také o sklu, *Umění a řemesla*, 3/68, 1968, str. 119.

⁴⁷ MGML, Plečnikova zbirka, pismo Jožeta Plečnika bratu Andreju, 1. 7. 1924.

11. Jože Plečnik: načrt opreme sobe v pritličju, 1927, Muzej in galerije mesta Ljubljane, Ljubljana

12. Jože Plečnik: načrt opreme sobe v nadstropju, 1927, Muzej in galerije mesta Ljubljane, Ljubljana

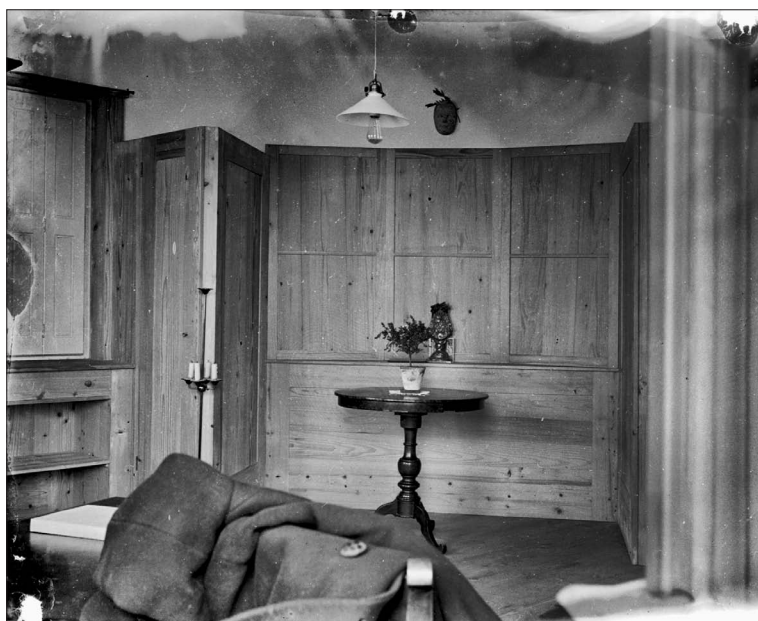
Corbusier bi to imenoval *les objets à réaction poétique*. Plečnik se je obdal z njimi, da so mu budili ustvarjalno domišljijo, kajti zanj je bilo značilno, da se je ves čas vračal k arhitekturnim temam, ki jih je načel že v mladosti in pozneje razvijal naprej na vse mogoče načine z različnimi gradivi. Med predmeti na stopnišču velja opozoriti na eno številnih pomanjšanih kopij vodnjaka sv. Jurija s praškega gradu, ki so jo šišenski frančiškani ob šestdesetletnici podarili svojemu tretjerednemu članu Plečniku. Podstavek kipca je delo inž. Antona Suhadolca.⁴⁸ V vežo prizidka je v znak spoštovanja dveh sebi ljubih oseb obesil portretno grafiko učitelja Otta Wagnerja in fotografijo templja v Paestumu, ki mu jo je podarila Masarykova hčerka Alice. Spominjala ga je na njeno sodelovanje pri prenovi praškega gradu in skupne pogovore o grški umetnosti. Podobnih reči je v hiši še polno. Po stričevi smrti je Plečnikova nečakinja Maca Matkovič precej stvari razdelila med sorodstvo in zato danes v hiši manjkajo.

Ker je bilo doslej že veliko povedanega o sami gradnji prizidka⁴⁹ in tem, kdo vse je pri njej sodeloval, bom to poglavje preskočil in se dotaknil le nekaterih drugih, na prvi pogled morda manj relevantnih vprašanj. Sprva je bil novi del hiše zasilno pokrit s strešno lepenko in v celoti še neopremljen, saj je gradnja izčrpala Plečnikove prihranke, čeprav mu je predsednik Masaryk tedaj nakazal večjo vsoto denarja za knjižnico, ki mu jo je uredil na praškem gradu. Arhitekt si je od tega vzela nekaj za potne stroške in za publikacijo svoje šole, ostanek pa vrnil z utemeljitvijo, da kakovost arhitekture ne more biti odvisna od denarja. Notranjega urejanja prizidka se je Plečnik zato lotil šele med letoma 1927 in 1928, ko si je nekoliko finančno opomogel od zidave. Ohranila sta se nam načrta ureditve pritličja in nadstropja (sl. 11, 12).⁵⁰ V zgornjem prostoru je stene obdal z leseno oblogo in s knjižnimi policami v višini oken. Levo od vhoda je namestil tri večje omare, desno od njega pa dvoje trikotnih omar za obleke, med katere bi morala priti Janezova postelja. Poleg je narisal tudi, kam bi brat lahko postavil svoj klavir. Kljub Jožetovemu vabilu Janeza ni bilo več v

⁴⁸ Peter KREČIČ, *Plečnik in jaz. Pisma Jožeta Plečnika Antonu Suhadolcu. Suhadolčevi spomini na Plečnika*, Trst 1985, str. 181–182.

⁴⁹ Gl. zlasti Peter KREČIČ, *Plečnikova hiša v Trnovem. Plečnik's House in Trnovo, Piranesi*, 10/17–18, 2003, str. 8–25.

⁵⁰ MGLM, *Plečnikova zbirka, pismo Jožeta Plečnika bratu Andreju*, 4. 3. 1927, z opisom načrta opreme zgornje sobe.

13. Plečnikova hiša, soba v nadstropju, fotografija Otta Rothmayerja, okrog 1929, Muzeum hlavního města Prahy, Praga

14. Plečnikova hiša, soba v nadstropju še brez lesenega stropa, fotografija Otta Rothmayerja, ok. 1929, Muzeum hlavního města Prahy, Praga

15. Plečnikova hiša, soba v pritličju, ok. 1929, Muzej in galerije mesta Ljubljana, Ljubljana

Trnovo, ker si je medtem že kupil tretjino hiše na vogalu Zvonarske ulice in Karlovške ceste.⁵¹ To vidimo tudi po fotografijah Plečnikovega učenca Otta Rothmayerja, posnetih konec dvajsetih let, ki kažejo prazen prostor med omarama (sl. 13, 14).⁵² Leta 1928 je narisal še leseno stropno oblogo, sestavljeno iz med seboj zasukanih polj, ki ustvarjajo zanimiv vtis vrtenja. Plečnik je o njej nečaku Karlu dejal, da nekaj tako naravnega lahko ustvari le nekdo, ki ima za seboj celo življenje izkušenj.⁵³ Izvedli so jo leto ali dve pozneje.

Spodnji prostor je bil namenjen Andreju, a se je Jože iz starega dela hiše vanj preselil takoj, ko je dokončno pokopal upe, da bo z bratoma in sestro kdaj koli lahko živel pod skupno streho (sl. 15). Prizidek je zato začel postopno urejati po svoje. Sprva je uporabljal od drugod prinesene stole in mize, pozneje pa se je v hiši nabralo tudi nekaj lastnih prototipov iz mehkega lesa, ki jih je dobil od mizarjev. Namesto lesene stropne obloge je Plečnik z deskami nakazal samo votel tram, ki povezuje portal omare z vhodom v kopalnico. Gre za izrazit etruščanski motiv, kakršnega zasledimo v okroglih grobnih gomilah v Toskani, s čimer je Plečnik izpovedal svoje prepričanje, da smo Slovenci čut za umetnost podedovali po svojih daljnih prednikih iz Etrurije. To misel je skrivoma gojil vse od praške profesure, ko je v letu 1913 po upokojenem profesorju Aloisu Dryáku prevzel njegov predmet oblikovanje kovin in se je zato moral intenzivno ukvarjati tudi z Etruščani.⁵⁴ V prostore prizidka je Plečnik namestil lončene peči, ker je bil prepričan, da centralno ogrevanje v kriznih časih ne deluje, o čemer se je med prvo svetovno vojno lahko sam prepričal v praški šoli. Štiri železne peči je dal pripeljati tudi iz praškega gradu, saj mu je bila vseč njihova preprosta oblika.⁵⁵ Vendar kot piše Anton Suhadolc, z njimi ni imel posebnega uspeha in jih je na koncu podaril, samo da so šle iz hiše,⁵⁶ podobno se mu ni obnesla tudi peč v zimskem vrtu.⁵⁷

Omeniti velja tudi Plečnikov asketski način življenja, v hiši ni imel ne telefona ne radija, glede osebne higijene pa se je posluževal Kneippove metode oblikovanja z mrzlo vodo, s katero si je utrjeval telo. Imel je sila skromno garderobo, za katero je zadostovala omara v spalnici. V leže ni bral in zato tudi ni imel nobene zofe ali podobnega kosa pohištva, ki bi mu to omogočal. Pozimi je bila kuhinja edini resnično topel prostor, zato si je ob štedilniku postavil stol z desko, na kateri je lahko skiciral. Med najbolj inovativne zamisli sodijo tudi okenski okviri iz armiranega betona v zimskem vrtu, ki niso potrebovali posebnega vzdrževanja. Podobne je nekaj let prej uporabil tudi Auguste Perret v svoji Marijini cerkvi v Raincyju pri Parizu, le da se mu niso posrečili, ker je bil betonski ovoj pretanek in je pod njim rjavelo železo.

Da bi pocenil gradnjo, je Plečnik uporabljal tudi odvečne kose stavbnih elementov z lastnih gradenj. Tako je pod nadstrešek ob župnijskem vrtu položil nekoliko poškodovane betonske plošče, ki so ostale od urejanja bežigrajskega stadiona. Pri zimskem vrtu na južni strani, čigar postavitev je

⁵¹ MGML, Plečnikova zbirka, pismo Marije Matkovič bratu Jožetu Plečniku, 17. 2. 1918. Janez Plečnik je skupaj s kirurgom Josipom Stojcem kupil hišo v začetku leta 1918.

⁵² S tem odpadejo vse spekulacije o tem, da naj bi se brata v hiši sprla, zaradi česar naj bi se Janez odselil.

⁵³ MGLM, Plečnikova zbirka, pismo Jožeta Plečnika nečaku Karlu Matkoviču, 7. 1. 1920.

⁵⁴ O Plečniku in Etruščanih gl. Damjan PRELOVŠEK, Narodni slog v slovenski arhitekturi, *Acta historiae artis Slovenica*, 3, 1998, str. 115–126; PRELOVŠEK 2017 (op. 45), str. 127–128.

⁵⁵ MGML, Plečnikova zbirka, pismo Jožeta Plečnika bratu Andreju, 15. 3. 1924: *Peči izgledajo popolno stvarno, so popolnoma brez vsakega dekorja, prav kakor kakšen stroj ter jih zato tudi ni nikjer videti, kajti ljudje bi se zgražali – meni pa so ljube take, kakor so – samo pografitiram jih prilično. Izgledajo kakor čudna zverina – še bolj kot najplemenitejši dorski slog.*

⁵⁶ KREČIČ 1985 (op. 48), str. 141.

⁵⁷ KREČIČ 1985 (op. 48), str. 144.

16. Jože Plečnik pred hišo
v Trnovem okoli leta 1929,
fotografija Otta Rothmayerja,
Muzeum hlavního města
Prahy, Praga

omogočil nakup sosednje hiše in združitve obeh parcel, je uporabil stebre s stopnišča celjske Ljudske posojilnice. Tudi okna in vrata vhodne veže do prizidka je dobil od nekod, najverjetneje od jezuitov, ki jim je k samostanu prizidal Dom duhovnih vaj (sl. 16). Gre za reciklirano arhitekturo, katere mojster je bil Plečnik. V obeh prizidkih na severu in jugu je zasadil tudi popenjavke. Vsekakor je treba popraviti mnenje, da naj bi te nekdanje rastle skozi strešno odprtino vhodne veže. Prav gotovo Plečnik ni pustil, da bi mu deževalo in snežilo na pohišstvo v njej, poleg tega pa tudi v tleh ni nikakršnega odtoka. Z meteorno vodo se je boril ves čas in je zato tudi pozneje zazidal dostop z vrta v klet prizidka. Zadnja prenova hiše je odkrila vse težave zaradi vlage, s katero se je vse življenje bolj ali manj uspešno spopadal.⁵⁸ Med čisto praktične rešitve sodi tudi s salonnimi ploščami pokrit hodnik ob župnijskem vrtu, zaradi katerega mu pozimi do vhoda v stanovanje ni bilo treba odmetavati snega.

⁵⁸ Gl. Irena VESEL, Stavbna zgodovina Plečnikove hiše, *Hiša Plečnik* 2015 (op. 29), str. 45–55.

Jože Plečnik's Extension of His Brother Andrej's House in Trnovo

Summary

Brothers Andrej, Jože, Janez and sister Marija lost their shared home early in life. Even though their destinies led them on different paths, they wanted to live together under one roof. The house at present-day 10 Ciril-Metod Square, in which sister Marija, married Matkovič, lived, became their new meeting place, where they gathered and eased their emotional wounds, which life was not sparing with. Consequently, they had been thinking for a long time about buying this house, which needed expensive reparations, but had a sunny garden under the castle hill. The house was also heavily indebted. Since its owner Terezija Gaber was getting older and fell ill, it was necessary to act quickly so that after her death, the sister and her family would not be left on the street. Andrej was a priest with particularly strict moral principles that he deliberately, or undeliberately, forced on others, which is why he was not particularly well liked. He soon fell out with the youngest sibling Janez, who did not yield to his education. The sister was going through a particularly unhappy marriage to barber Karel Matkovič, who succumbed to alcohol and ended up in a mental hospital in Studenec. She took over the barbershop after him and, together with assistants, managed it until she died. The shop ensured her at least the minimum income needed for survival. This is why, despite her initial enthusiasm, she never moved to Trnovo, where after returning from Idrija on 1 March 1915, Andrej bought a single-storey house behind the parish church to help with liturgy in his old age. He lived in the house with Janez until the latter practically ran away because of windows being broken and stones being thrown into his bedroom. This vandalism was intended for Andrej, whom the pupils of the Ljubljana *Realschule*, where he taught, clearly did not like. Jože drew several versions of an extension for Andrej's house, because he still hoped that the brothers would reconcile and that he would be able to save his sister. Between 1923 and 1924, he set up a cylindrical extension with a saddleback roof using the money he had saved in Prague. In the meantime, the disciplinary committee drove Andrej away from the Ljubljana *Realschule* to Kočevje. He never permanently returned to his home. Despite Jože's invitation, Janez also never returned to Trnovo. He bought part of a house next to Karlovška cesta together with surgeon Josip Stojc. Since nobody wanted to live in the house, even that remained vacant for a short time, with Jože moving in at the beginning of October 1921 to prevent someone else being settled there during the post-war housing crisis, which was common at that time. Gradually, he began to furnish it according to his own needs. He gathered a large number of objects in it that reminded him of individual stages of his life and awoke a creative spirit in him.

Odgovor na to Pismo!

Prokleta ma.

~
 že pada prvi juncak,
 semni se tudi ~~na~~ ^{na} ~~proklata~~ moja obca,
 na uti zunaj glava nra in korak...
 in jay sem kakor hredi' groba.

Moj Bog! Proklata ma. In je, zopet tu!
 kot čro se ~~na~~ ^{na} ~~proklata~~ moja obca,
 pre knji bolest do jezda, a broj glasni
 in prvi mi razreda besen onraj-
 obup in obom nra ~~proklata~~ in seloj.

Obup, prijatelj moj!

Hteti vse! ~~in pečem ma~~
~~na hčem zela, ničesar~~

In znati vse! - ne znam, ~~pe~~ ^{pe} ~~travo~~ ^{travo} ničesar

In moči vse! - ne znam, ~~pe~~ ^{pe} ~~travo~~ ^{travo} ničesar!

Vse moči, mati, se hoteti!

In znam nič, nečem nič in znorem nič,

le gripi znam se in šteti

bežati v ~~moj~~ ^{moj} ~~ma~~ ^{ma} kot raijen pič! -

Oh, neumnat vse! Prizpno hč, svetloba zdanja in moči je rešje!

Ha ha ha ha! Na prvi mi ^{leži} ~~leži~~ ^{otilo} ~~otilo~~

Oh, te porce, naravnost ja voko,
 obznanje in pitarojo Kenu,
 in duca hčeri jedeti pnu do,
 na plaj' ne in pčangi, lje hč!

IZVLEČKI IN KLJUČNE BESEDE

ABSTRACTS AND KEYWORDS

Jasmina Čubrilo

Jugoslovansko: toponim ali ideologija v umetnostnozgodovinski sistematizaciji umetnosti 20. stoletja v besedilih Miodraga B. Protića

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek analizira ideološki kontekst in zgodovinske okoliščine, v katerih je Miodrag B. Protić snoval in realiziral umetnostnozgodovinsko sistematizacijo pred- in povojne jugoslovanske umetnosti. Avtorica problematizira koncept »jugoslovansko« v sintagmi »jugoslovanska moderna umetnost« in ga interpretira kot večpomenko. Prispevek obravnava učinke različnih diskurzov o »jugoslavizmih« na Protićevo razumevanje koncepta.

Ključne besede: Miodrag B. Protić, jugoslovanska umetnost, moderna umetnost, sistematizacija umetnosti, Muzej sodobne umetnosti Beograd

Vesna Krmelj

France Stele v luči mladostne korespondence z Izidorjem Cankarjem

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prispevek obravnava korespondenco med dvema ključnima predstavnikoma dunajske umetnostnozgodovinske šole v slovenskem prostoru – Francetom Steletom in Izidorjem Cankarjem. Razprava sledi njenemu dopisovanju od začetka študija do konca leta 1913 in se osredotoča na Steletovo uredniško in javno delovanje v obdobju pred prvo svetovno vojno.

France Stele je kmalu po vpisu na Dunajsko univerzo prevzel uredništvo *Zore*, glasila katoliškega akademske-

Jasmina Čubrilo

Yugoslav: Toponym or Ideology in Miodrag B. Protić's Art-Historical Systematization of 20th-Century Art

1.01 Original scientific article

The article analyzes the ideological context and historical circumstances in which Miodrag B. Protić initiated and realized the art-historical systematization of 20th-century art from the territory of pre- and postwar Yugoslavia. The concept of "Yugoslav" in the syntagm "Yugoslav modern art" is problematized, interpreted here as a polysemy whose meanings were produced by various discourses about Yugoslavism; the effects of those found in Protić's articulations are mapped and examined.

Keywords: Miodrag B. Protić, Yugoslav art, modern art, art criticism, art systematization, Museum of Contemporary Art in Belgrade

Vesna Krmelj

An Insight into France Stele through his Early Adulthood Correspondence with Izidor Cankar

1.01 Original scientific article

The article deals with the correspondence between two key representatives of the Vienna School of Art History at the University of Ljubljana, France Stele and Izidor Cankar. The discussion follows their correspondence from the start of their studies until the end of 1913, and focuses on Stele's editorial and public activities in the pre-WW1 period.

Soon after enrolling at the University of Vienna, France Stele became the editor of *Zora*, a bulletin of the Catholic Academic Society Danica and invited Cankar, who was

ga društva, in k sodelovanju povabil Cankarja, ki je tedaj študiral v Louvainu. Stele in Cankar sta se spopadla s predsodki ob sprejemanju moderne umetnosti med slovenskimi katoliškimi izobraženci zlasti v primeru sodobne cerkvene arhitekture.

Steletov esej Apologija moderne umetnosti, objavljen leta 1911, lahko razumemo kot prvi neposredni naslon na dunajsko šolo umetnostne zgodovine. Vsebina članka in odzivi nanj sicer niso neposredno odmevali v ohranjeni korespondenci med Steletom in Cankarjem, vendar pa je sam način, kako sta se kolega kasneje dopolnjevala in podpirala, zelo značilen za njuno vodenje javne polemike.

Ključne besede: France Stele (1886–1972), Izidor Cankar (1886–1958), korespondenca, zgodovina umetnostne zgodovine, Dunajska umetnostnozgodovinska šola, slovenska umetnostna zgodovina, študentska društva, slovenski katoliški izobraženci, slovenski študenti na Dunaju

Barbara Murovec

Historizirana podoba naročnika. Attemsova družinska portreta in Rembov avtoportret iz brežiškega gradu

1.01 Izvirni znanstveni članek

V prispevku sta analizirana družinska portreta Ignaca Marije grofa Attemsa (Ljubljana, 15. avgust 1652 – Graz, 13. december 1732) s sinovi in Marije Regine grofice Wurmbrand, poročene Attems (Graz, 3. junij 1659 – Brežice, 24. april 1715) s hčerko in sinovoma, ki sta bila v oljni tehniki naslikana za veliko dvorano gradu Brežice (nem. Rann). Od leta 2010 sta hranjena v Dvorcu Eggenberg Deželnega muzeja Joanneum. Naslikal ju je Frančišek Karel Remb (Radovljica, 14. oktober 1674 – Dunaj, 23. september 1718), ki je sebe upodobil v celopostavni figuri v fresko tehniki na reprezentativnem mestu sredi dvorane, in sicer kot edino osebo iz sedanosti. Ignac Marija, ki se je arhivsko izpričano udeleževal kot arhitekt pri gradnji in prezidavah svojih bivališč, je na portretu predstavljen kot arhitekt-ustvarjalec in kot arhitekt-začetnik nove štajerske družine. Pretehtana inscenacija historiziranih portretov, s katerima sta želela ponosna starša za večnost ohraniti podobo umetnostno darežljive in ambiciozne družine, ki prosperira v miru in ljubezni, se nam v povezavi s slikarjevim avtoportretom kaže kot izjemna. Čeprav lahko pokažemo na številne mogoče vzore, so ti slikarju in naročniku služili le kot inspiracija za edinstveno umetniško celoto.

Ključne besede: Štajerska, Frančišek Karel Remb, Ignac Marija grof Attems, Marija Regina grofica Wurmbrand, družinski portret, avtoportret, naročnik-arhitekt, 1700, baročno slikarstvo

studying in Louvain, to participate. After 1911, when both studied in Vienna, Stele and Cankar directly addressed prejudice on the acceptance of modern art among Slovene Catholic scholars, especially in cases of contemporary church architecture. Stele's essay "The Apology of Modern Art", published in 1911, can be understood as his first direct application of the principles of the Vienna School of Art History. The content and critical responses to the article were not directly recorded in the preserved correspondence between Stele and Cankar; however, the way in which the two colleagues later complemented and supported one another is highly characteristic of how they also led public discourse.

Keywords: France Stele (1886–1972), Izidor Cankar (1886–1958), correspondence, history of art history, the Vienna School of Art History, Slovenian art history, student associations, Slovene Catholic scholars, Slovenian students in Vienna

Barbara Murovec

The Patron's Historized Image. Attems' Family Portraits and Remp's Self-Portrait in the Brežice (Rann) Castle

1.01 Original scientific article

The paper analyzes the family portraits of Ignaz Maria, Count of Attems (Ljubljana/Ger. Laibach, 15 August 1652–Graz, 13 December 1732), with his sons, and Maria Regina, Countess of Wurmbrand with her daughter and sons, painted in oil technique for the Great Hall in the Brežice Castle (Ger. Rann). The portraits have been kept at Schloss Eggenberg of the Landesmuseum Joanneum since 2010. They were painted by Franz Carl Remp (Radovljica/Ger. Radmannsdorf, 14 October 1674–Vienna, 23 September 1718), who depicted himself in fresco technique in full figure in a representative place in the center of the hall as the only person from the present. In the portrait, Ignaz Maria, who, according to archival sources, participated as an architect in the construction and rebuilding of his residences, is presented as an architect-creator and an architect-founder of the new Styrian family. A careful arrangement of historized portraits, with which the proud parents wanted to preserve for eternity the image of an artistically generous and ambitious family that prospers in peace and love, in connection to the painter's self-portrait, is exceptional. Even though numerous possible sources for the paintings can be named, they served only as an inspiration for a unique work of art.

Keywords: Styria, Franz Carl Remp, Ignaz Maria, Count of Attems, Maria Regina, Countess of Wurmbrand, family portrait, self-portrait, patron-architect, 1700, Baroque painting

Mija Oter Gorenčič*Pro remedio et pro salute animae nostrae.**Memoria v srednjeveškem umetnostnem okrasju cisterce v Stični kot odsev tesne povezanosti s plemstvom*

1.01 Izvirni znanstveni članek

Članek prinaša sistematičen pregled nad listinskimi omembami pokopov laikov v cistercijanskem samostanu Stična in njihovim vplivom na umetnostno zasnovo cisterce. Najstarejši dokaz povezav s plemstvom je krog z grbovnim ščitkom tik nad nekdanjim nižnim grobom v severovzhodnem kotu križnega hodnika ob prvotnem meniškem vhodu v cerkev. Naslikan je bil pred obokanjem križnega hodnika, ki se postavlja v čas okrog leta 1228. Do tega leta arhivski viri med pokopanimi v samostanu omenjajo le soustanovitelje samostana, Višnjegorske grofe in njihovo rodbino. Po sredini 13. stoletja so v skladu s prakso v drugih cistercijanskih samostanih pokopi laikov postali pogostejši. Najstarejša listina, ki se najverjetneje nanaša na pokop laika v cerkvi, sega v leto 1293. Avtorica v članku argumentirano podaja številne nove interpretacije in razpravlja o identifikaciji grbov, mestu, kjer so bili pokopani soustanovitelji samostana, identifikaciji oseb, ki so bile pokopane v pokopališki kapeli, in nižnem grobu pod najstarejšim grobom v križnem hodniku.

Ključne besede: cistercijanski samostan Stična, plemstvo, srednji vek, pokopi, križni hodnik, grbi, nagrobniki, nišni grob, turjaška kapela, Auerspergi, Višnjegorski, Čreteški, Svibenski

Friedrich Polleroß*Brezmadežna, cesar Leopold I. in rimski tezni list ljubljanskih frančiškanov*

1.01 Izvirni znanstveni članek

Članek obravnava tezni list Jana Onghersa iz leta 1700, ki je bil doslej neznan oz. smo poznali le pripravljalo risbo zanj, hranjeno v Budimpešti. Grafika vključuje naslednje ikonografske teme: habsburško češčenje Brezmadežne, zmagoslavje nad Otomani, rivalstvo med frančiškanskim ter jezuiti in njihove tezne liste. Obenem osvetljuje politično-umetnostne zveze med Dunajem, Ljubljano, Augsburgom in Prago.

Ključne besede: Pietas Austriaca, Brezmadežna, Habsburžani, tezni listi, frančiškani, dominikanci, jezuiti, Joannes Duns Scotus, Otomani, Jan Onghers, Elias Nessenthaler

Mija Oter Gorenčič*Pro remedio et pro salute animae nostrae.**Memoria in Medieval Architectural Decoration of the Stična Cistercian Monastery as a Reflection of its Close Connection with the Nobility*

1.01 Original scientific article

The paper offers a systematic overview of the documented burials of laymen in the Cistercian monastery in Stična and of their influence on the artistic design of the monastery. The oldest proof of its connection to nobility is a circle with a coat-of-arms above the former tomb niche in the northeastern corner of the cloister, next to the original monastic entrance to the church. It was painted before the vaulting of the cloister, which is dated around 1228. According to archival sources, until that year, only the co-founders of the monastery, the Counts of Weichselberg, and their families were buried in the monastery. After the middle of the 13th century, the burials of laymen became more frequent, in accordance with the practice in other Cistercian monasteries. Probably the oldest document referring to the burial of a layman in the church dates back to 1293. The authoress of the paper argues several new interpretations and discusses identifications of the coat of arms, the monastery co-founders' locations of burial, the identification of persons, who were buried in the burial chapel, and the tomb niche under the oldest coat-of-arms placed in the cloister.

Keywords: Cistercian monastery Stična, nobility, Middle Ages, burials, cloister, coats-of-arms, tombstones, *arcosolium*, Auersperg chapel, Lords of Auersperg, Counts of Weichselberg, Lords of Reitenburg, Lords of Scharffenberg

Friedrich Polleroß*The Immaculata, Emperor Leopold I, and a Roman Thesis Print by the Franciscans from Ljubljana*

1.01 Original scientific article

The paper presents a Roman thesis print by Jan Onghers from 1700 that had been unknown until now; we only knew its preparatory drawing in Budapest. The graphic combines different themes: the veneration of the Immaculata by the House of Habsburg, the triumph over the Ottomans, the rivalry between the Franciscans, and Jesuits and their influence on the development of thesis prints. Moreover, it discusses the political and artistic relations among Vienna, Ljubljana, Rome, Augsburg and Prague.

Keywords: Pietas Austriaca, Immaculata, Habsburg, Thesis Print, Franciscans, Dominicans, Jesuits, Joannes Duns Scotus, Ottomans, Jan Onghers, Elias Nessenthaler

Damjan Prelovšek*Plečnikov prizidek k bratovi hiši v Trnovem*

1.01 Izvirni znanstveni članek

Vpogled v doslej neprebrano arhitektovo pisemsko zapuščino in nekatere druge zgodovinske vire temeljito spreminja vedenje o nastanku in opremljenosti Plečnikovega domovanja v Trnovem. Glavni namen gradnje valjastega prizidka (1923–1924), ustvariti skupen dom za brate in sestro, se ni posrečil zaradi njihovih različnih življenjskih usod. Sprva so se vsi navduševali za hišo na sedanjem Ciril-Metodovem trgu 10, v kateri je stanovala sestra, a se je Andrej Plečnik po vrnitvi iz Idrije raje odločil za nakup hiše za trnovsko cerkvijo v Ljubljani. Popraviti je treba tudi trditev, da naj bi se Jože sprl z najmlajšim Janezom, nakar naj bi ta zapustil hišo v Trnovem. V resnici oba v njej nikoli nista skupaj stanovala. Tudi starejši Andrej svoje posesti ni dolgo užival, ker ga je disciplinska komisija spodila iz ljubljanske realke, na kateri je poučeval verouk. Odšel je za kateheta v Kočevje in se ni nikoli več za stalno vrnil v Ljubljano. Na koncu je arhitekt v hiši ostal sam in si jo po svoje opremil.

Ključne besede: arhitektura 20. stoletja, Jože Plečnik, Andrej Plečnik, Janez Plečnik, Marija Matkovič, adaptacija Gabrovkine hiše, hiša v Trnovem, načrt prizidka, oprema prizidka, utopija o skupnem domu.

Janez Premk*Mariborska sinagoga pod drobnogledom*

1.02. Pregledni znanstveni članek

Mariborska sinagoga spada med najpomembnejše ohranjene srednjeveške sinagoge v Srednji Evropi. Od prenove oziroma delne rekonstrukcije v letih 1992–1999 dalje objekt služi v kulturne namene. Prenova, ki je potekala pod vodstvom ZVKDS, se je izkazala za veliko zahtevnejšo, kot se je sprva predvidevalo. Izvedene prenove vsaj v strokovni literaturi niso problematizirali in je služila tako po arhitekturni lupini kot stavbnih elementih za referenčni primer pri poskusih (vizualnih) rekonstrukcij sorodnih spomenikov v tujini. Vendar je že sama prenova pustila veliko odprtih vprašanj, predvsem kar se tiče stavbnih faz v času judovske in kasnejše krščanske uporabe stavbe. V članku je predstavljena zgodovina spomeniškovarstvene dokumentacije in po-

Damjan Prelovšek*Jože Plečnik's Extension of his Brother Andrej's House in Trnovo*

1.01 Original scientific article

Insight into the architect's previously unread epistolary heritage and some other historical sources profoundly changes our knowledge about the origin and furnishings of Plečnik's home in Trnovo. The main reason for the construction of the cylindrical extension (1923–1924) was to create a common home for the brothers and sister, but it was not successful because of their different destinies. At first, they were all enthusiastic about the house at present-day 10 Ciril-Metod Square, where the sister lived, however, when Andrej Plečnik returned from Idrija, he decided to buy a house behind the Trnovo church in Ljubljana. The claim that Jože quarrelled with the youngest Janez, who then left the house in Trnovo, also needs to be corrected. In reality, they never lived there together. Moreover, the older brother Andrej did not enjoy his property for long, since the disciplinary committee drove him away from the Ljubljana Realschule, where he taught catechesis. He left to be a catechetic in Kočevje and never permanently returned to Ljubljana. In the end, the architect remained alone in the house and furnished it according to his own liking.

Keywords: 20th century architecture, Jože Plečnik, Andrej Plečnik, Dr. Janez Plečnik, Marija Matkovič, Terezija Gaber's house, Plečnik house in Trnovo, extension plans, extension furnishings, utopia of a common home

Janez Premk*Maribor Synagogue Reexamined*

1.02 Review Article

The Maribor Synagogue is one of the most important preserved medieval synagogues in Central Europe. Since undergoing renovation and partial reconstruction from 1992–1999, the facility has served as a cultural centre. The renovation, which was supervised by the ZVKDS (Institute for the Protection of Cultural Heritage of Slovenia), proved to be much more demanding than was originally foreseen. While the outcome of the renovation has not been scrutinised in professional literature, its architectural shell and elements have served as a reference point for the (visual) reconstruction attempts of similar monuments abroad. However, the renovation itself has left numerous unanswered questions, especially in regard to the building phases during the Jewish and later Christian

segov na objektu v 20. stoletju v luči napredka stroke pri raziskavah srednjeveških sinagog. Na primeru sporne interpretacije nekaterih stavbnih členov in neupoštevanja arheoloških raziskav je postavljena pod vprašaj celotna rekonstrukcija.

Ključne besede: judovska dediščina, sinagogalna arhitektura, srednjeveške sinagoge, srednja Evropa, Maribor, spomeniško varstvo

use of the building. The article examines the history of the monument's documentation and preservation in the 20th century in light of recent progress in medieval synagogue research. Owing to the controversial interpretations of certain architectural elements and the failure to take archaeological research into account, the entire reconstruction is called into question.

Keywords: Jewish heritage, synagogue architecture, medieval synagogues, Central Europe, Maribor, heritage protection

Tanja Zimmermann

Oto Bihalji-Merin in koncept »naivnih« v petdesetih letih 20. stoletja. Most med socialističnim realizmom in nefigurualno umetnostjo

1.01 Izvirni znanstveni članek

Jugoslovanski pisatelj, umetniški kritik in kustos Oto Bihalji-Merin (1904–1993) je v dvajsetih letih prejšnjega stoletja živel v Berlinu, kjer se je pridružil nemški komunistični partiji in objavljaval literarno kritiko v levičarskem tisku pod sovjetskim vplivom. Rojen v židovski družini v Zemunu, je po vzponu nacističnega režima v tridesetih letih emigriral najprej v Češkoslovaško, potem pa v Francijo in Švico. Ob izbruhu druge svetovne vojne se je kot jugoslovanski vojak znašel v nemškem ujetništvu. Po vojni je postal eden najpomembnejših kulturnih teoretikov in administratorjev v Titovi Jugoslaviji. Po sporu Tita s Stalinom je postal goreč zagovornik naivne ljudske umetnosti kot prvobitnega in pristnega izraza proletarske in kmečke ustvarjalnosti. Merinova doktrina, ki je služila za premostitev razlik med socialističnim realizmom in zahodno nefigurualno umetnostjo, je temeljila na teoretskih idejah o tretji poti Mirolsava Krleže in gibanju neuvrščeni.

Ključne besede: Oto Bihalji-Merin, naivni, primitivni, socialistični realizem, nefigurativno slikarstvo, abstrakcija, »tretja pot«, Expo 58, gibanje neuvrščeni, Jugoslavija

Tanja Zimmermann

Oto Bihalji-Merin and the Concept of the "Naive" in the 1950s. Bridging Socialist Realism and Non-Figurative Art

1.01 Original scientific article

Yugoslav writer, art critic and curator Oto Bihalji-Merin (1904–1993) lived in Berlin during the 1920s, where he joined the German Communist Party and published literary critique in the left-wing press. Born into a Jewish family, he moved to Czechoslovakia, France, Switzerland, and Spain after the rise of the Nazi regime. In this period, he established close contact with left-wing intellectuals from all over Europe. During the Second World War, he was imprisoned as a Yugoslav soldier by the Germans. After the war, he became the most important cultural theorist and administrator in Tito's Yugoslavia. After Tito's break with Stalin, he promoted the concept of naïve folk art as an authentic, primordial expression of proletarian and peasant creativity. His doctrine, destined to bridge the gap between socialist realism and Western non-figurative art, was inspired by Miroslav Krleža's cultural theory of the Third Way and by the non-aligned movement.

Keywords: Bihalji-Merin, naïve, primitive, socialist realism, non-figurative art, abstraction, Third Way, Expo 58, Non-Aligned Movement, Yugoslavia

SODELAVCI CONTRIBUTORS

Izr. prof. dr. Jasmina Čubrilo
Odeljenje za istoriju umetnosti
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu
18-20 Čika Ljubina Street
SR-11000 Beograd
jasmina.cubrilo@f.bg.ac.rs

Akad. prof. dr. Milček Komelj
Glinškova ploščad 20e
SI-1000 Ljubljana
sumi.komelj@gmail.com

Vesna Krmelj
ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut
Franceta Steleta
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
vesna.krmelj@zrc-sazu.si

Izr. prof. dr. Barbara Murovec
ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut
Franceta Steleta
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
Bamurovec@zrc-sazu.si

Doc. dr. Mija Oter Gorenčič
ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut
Franceta Steleta
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
moter@zrc-sazu.si

Dr. Friedrich Polleroß
Institut für Kunstgeschichte
Die Historisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät
Universität Wien
Garnisongasse 13, Universitätscampus Hof 9
A-1090 Wien
friedrich.polleross@univie.ac.at

Dr. Damjan Prelovšek
Zarnikova ulica 11
SI-1000 Ljubljana
damjan.prelovsek@zrc-sazu.s

Dr. Janez Premk
Raziskovalno dokumentacijski center JAS
Poljanski nasip 52
SI-1000 Ljubljana
janez.premk@jas-center.eu

Prof. dr. dr. Tanja Zimmermann
Institut für Kunstgeschichte
Fakultät für Geschichte, Kunst und
Orientwissenschaften
Universität Leipzig
Dittrichring 18-20
D-04109 Leipzig
tanja.zimmermann@uni-leipzig.de

VIRI ILUSTRACIJ

PHOTOGRAPHIC CREDITS

Jasmina Čubrilo

1: Arhiv družine Protić.
2–5: J. Čubrilo.

Milček Komelj

1–18: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (fototeka).

Vesna Krmelj

1: Arhiv avtorice.
2: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (fototeka).
3–6: © Biblioteka SAZU.

Barbara Murovec

1: Arhiv Občine Brežice
2, 9: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana
(foto: Andrej Furlan).
3: Biblioteca comunale degli intronati, Siena.
4, 6: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (fototeka).
5, 7: © Schloss & Park Eggenberg/Universalmuseum Joanneum GmbH.
8: © INDOK center, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.
10: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jean_Nocret_-_Louis_XIV_et_la_famille_royale_-_Google_Art_Project.jpg

Mija Oter Gorenčič

1, 3, 5, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 20, 21: © ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Andrej Furlan).
2, 6, 8, 9, 18, 19: © INDOK center Ministrstva za kulturo RS, Ljubljana.
4: J. W. Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, Bogenšperk 1679.
15, 16: Barbara Žabota.

Friedrich Polleroß

1: © Österreichische Nationalbibliothek, Dunaj.
2–5, 7, 11: F. Polleroß.
6: © Narodna galerija, Ljubljana (foto: Bojan Salaj).
8: © Magyar Nemzeti Múzeum, Budimpešta.
9: Wikimedia Commons.

Damjan Prelovšek

1–9, 11–12, 15: © Muzej in galerija mesta Ljubljane, Plečnikova zbirka, Ljubljana.

10: zasebna zbirka.

13–14, 16: © Muzeum hlavního města Prahy, Praga.

Janez Premk

1: Wikipedia, open source, (c) CC BY-SA 4.0.

2, 24–26, 29: (c) Raziskovalno-dokumentacijski center JAS, Ljubljana (foto: Janez Premk).

3: Wikimedia commons, (c) Peter Lauppert - CC BY-SA 3.0 at.

4–8, 17: (c) Raziskovalno-dokumentacijski center JAS, Ljubljana (risba: Anja Premk).

9: (c) ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana.

10–13: (c) INDOK center Ministrstva za kulturo RS, Ljubljana.

14–16, 19: (c) Pokrajinski arhiv Maribor.

18: (c) Steiermärkisches Landesarchiv, Graz.

20–23, 27: (c) Zavod za varstvo kulturne dediščine RS, Območna enota Maribor.

28: (c) ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, Ljubljana (foto: Andrej Furlan).

Tanja Zimmermann

1–2: *50 Jahre moderne Kunst*, Köln 1959.

3–4: O. Bihalji-Merin, *Tradition und Perspektiven, Jugoslawien. Zeitgenössische jugoslawische Malerei*, Beograd 1957.

Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega dovoljenja lastnika avtorskih pravic (copyright).

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or utilized in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or otherwise, without prior permission of the copyright owner.

Za avtorske pravice reprodukcij odgovarjajo avtorji objavljenih prispevkov.

The copyrights for reproductions are the responsibility of the authors of published papers.

Vsebina • Contents

Milčec Komelj, Ob 70-letnici Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta. Nagovor na slavnostni akademiji 14. decembra 2017 v Prešernovi dvorani SAZU • France Stele Institute of Art History's 70th Anniversary. The Opening Speech at the Celebration on 14 December 2017 at the Prešeren Hall SAZU

Mija Oter Gorenčič, Pro remedio et pro salute animae nostrae. Memoria v srednjeveškem umetnostnem okrasju cisterce v Stični kot odsev tesne povezanosti s plemstvom • Pro remedio et pro salute animae nostrae. Memoria in Medieval Architectural Decoration of the Stična Cistercian Monastery as a Reflection of its Close Connection with the Nobility

Janez Premk, Maribor Synagogue Reexamined • Mariborska sinagoga pod drobnogledom

Friedrich Polleroß, Die Immaculata, Kaiser Leopold I., und ein römisches Thesenblatt der Laibacher Franziskaner • Brezmadežna, cesar Leopold I. in rimski tezni list ljubljanskih frančiškanov

Barbara Murovec, Historizirana podoba naročnika. Attemsova družinska portreta iz brežiškega gradu in Rembov avtoportret • The Patron's Historized Image. Attems' Family Portraits and Remp's Self-Portrait in the Brežice (Rann) Castle

Vesna Krmelj, France Stele v luči mladostne korespondence z Izidorjem Cankarjem • An Insight into France Stele through his Early Adulthood Correspondence with Izidor Cankar

Tanja Zimmermann, Oto Bihalji-Merin and the Concept of the "Naive" in the 1950s. Bridging Socialist Realism and Non-Figurative Art • Oto Bihalji-Merin in koncept »naivnih« v petdesetih letih 20. stoletja. Most med socialističnim realizmom in nefiguralno umetnostjo

Jasmina Čubrilo, Yugoslav: Toponym or Ideology in Miodrag B. Protić's Art-Historical Systematization of 20th-Century Art • Jugoslovansko: toponim ali ideologija v umetnostnozgodovinski sistematizaciji umetnosti 20. stoletja v besedilih Miodraga B. Protića

Damjan Prelovšek, Plečnikov prizidek k bratovi hiši v Trnovem • Jože Plečnik's Extension of his Brother Andrej's House in Trnovo

